

Пут изгубљеног Пушкиновог рукописа
– из Краљевине Југославије у Совјетски Савез

ПЕСНИК НА ПАРОБРОДУ СВОГ ВРЕМЕНА

ПО РЕЧИМА МАЈАКОВСКОГ, СОВЈЕТСКА ВЛАСТ ЈЕ ПУШКИНА „БАЦИЛА СА ПАРОБРОДА САВРЕМЕНОСТИ“. А ОНДА ЈЕ УПРАВО СТАЉИН ИНИЦИРАО „РЕХАБИЛИТАЦИЈУ ОДАБРАНИХ ПОЗНАТИХ ЛИЧНОСТИ И ОПШТЕПРИЗНАТИХ СИМБОЛА РУСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ПРОШЛОСТИ“, ПОПУТ ПУШКИНА, ЉЕРМОНТОВА, ГОГОЉА ИЛИ ТОЛСТОЈА. У ТОМ НАСТОЈАЊУ ДОГОДИЛА СЕ И „МИСИЈА ВРАЋАЊА“ ИЗГУБЉЕНОГ ПУШКИНОВОГ РУКОПИСА „СВЕСКА ВСЕВОЛОЖСКОГ“ ИЗ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У СОВЈЕТСКИ САВЕЗ КРАЈЕМ 1933. ГОДИНЕ.

Пише Александар СИЛКИН, Институт за славистику Руске академије наука

Револуција и грађански рат у Русији (1917–1920) довели су до прекида традиционалних државних и политичких односа између руског и српског народа. Тек 1940. године отворена су дипломатска представништва у Београду и Москви. Што се тиче руско-српских културних и верских веза, оне су се одржавале захваљујући одлуци југословенског двора и владе да пруже азил десетинама хиљада руских избеглица. Међутим, упркос њиховом присуству у Краљевини СХС, током читавог међуратног периода уочава се интересовање српских интелектуалних кругова за Совјетску Русију. За Совје-

те, таква радозналост била је корисна у сврху формирања повољнијег јавног мњења у иностранству. У оквиру те кампање одвијали су се скоро сви међуратни културни контакти совјетских установа са једне стране и појединих југословенских интелектуалаца и уметника са друге стране.

Са тачке гледишта очувања и проучавања руског културног наслеђа најзначајнији међу свим тим контактима била је преписка између истакнутог бољшевика Владимира Бонч-Брујевича, директора московског Музеја књижевности и Јована Максимовића, филолога и преводиоца са руског. Дописивање је започело у октобру 1933. године и имало је за резултат повратак у Москву у јануару 1934. године рукописа А. С. Пушкина, познатог као „Свеска Всеволожског”.

Пре свега треба објаснити одакле потиче интерес за дореволюционарног песника, кога је совјетска власт, по речима Мајаковског, „бацила са пароброда савремености”, заједно са свом осталом „реакционарном”, „великодржавном” руском историјом и културом. Разуме се, доносећи решење о набавци манускрипта, Бонч-Брујевич није се руководио сопственим литерарним склоностима. У СССР-у тог времена ништа се није дешавало мимо воље врховног човека. А он је на тридесетих година прошлог века иницирао „рехабилитацију одабраних познатих личности и општепризнатих симбола руске националне прошлости”. Популаризација Пушкина, Лермонтова, Гогоља или Толстоја имала је пропагандне циљеве. Док је читала патриотска дела посвећена победама руског оружја над Швеђанима и Французима, масу је обузимао осећај љубави према њиховој социјалистичкој отаџбини.

Рукопис у власништву пуковника Влајковића

Шта, у ствари, представља „Свеска Всеволожског”? Најкраће речено, тај рукопис је зборник песама који је Пушкин око 1820. припремао за штампу, али га је у међувремену прокоцкао или поклонио свом пријатељу Никити Всеволожском. Лутања тог рукописа по Русији и његов пут у Србију дуга су и контроверзна прича. Међутим, са сигурношћу можемо да кажемо да су се свеске у другој половини XIX века нашле у власништву пуковника српске војске Ђоке Влајковића, који је претходно служио као аустријски и руски официр. После смрти пуковника његов легат „Писма великих књижевника” чуван је у Српском државном архиву. Нажалост, после Првог светског рата збирци се губи сваки траг.

Пушкинов рукопис поново је испливао на површину 1933. године, у кући некада имућне београдске породице Обрадовић. Чиновник Министарства спољних послова Миодраг Обрадовић, који је већ био потрошио дедин и очев капитал, „дошао је – пре-

ма писању 'Политике' – на идеју да би се ствар могла уновчити. Па како је у једном ужем кругу професор Максимовић сматран врским знацем руске књижевности, рукопис је однесен њему на проучавање" („Политика", 12. јануар 1934).

Максимовић је 1. јула 1933. писао руководству Института руске књижевности Академије наука у Лењинграду. Тек у октобру стиже одговор са потписом истакнутог совјетског историчара књижевности и уметности Иље Зилберштејна, који му саопштава да је проследио писмо Владимиру Бонч-Брујевичу, који већ 27. октобра пише Максимовићу. Тако је започела њихова преписка, која је трајала до фебруара 1934. године, и у ко-

НЕМА СУМЊЕ ДА ЈЕ
МАКСИМОВИЋЕВ ОДНОС
ПРЕМА РУСИЈИ ОДИГРАО
ОДЛУЧУЈУЋУ УЛОГУ У ВРАЋАЊУ
ПУШКИНОВОГ РУКОПИСА
У РУСИЈУ. „ТУЖНО МИ ЈЕ
ДА СЕ РАСТАЈЕМ СА ОВОМ
ДРАГОЦЕНОШЋУ. АЛИ ИПАК СЕ
РАДУЈЕМ ДА СЕ МАНУСКРИПТ
ВРАЋА ОТАЏБИНИ.
ПУШКИНОВА ДУША ОСЕТИЋЕ
ОЛАКШАЊЕ”.

јој је такође учествовао власник рукописа Миодраг Обрадовић. Ако се размотре сва писма у целини, у њима се могу издвојити две садржајне линије. Прва – „прагматична" и друга – „идеалистичка”.

Троугао различитих интереса

Говорећи о прагматизму, Максимовић је заинтересован да добије провизију за стручно посредовање и непрестано убеђује совјетску страну да пожури, јер се, наводно, појавио неки амерички претендент, који ће, ако се нађе у његовим рукама, онемогућити коришћење и истраживање манускрипта. Осим тога, Максимовић се плаши успостављања директних односа између купца и продавца, кога приказује као „луђака, коцкара и безобразника, који је спреман да прода

МС првом који наиђе". У једном од писама Максимовић чак нуди Бонч-Брујевичу неки компликовани поступак исплате који ће омести „Ноздрова-јуниор да у задњем тренутку здипи новац”.

Не знамо у коликој мери је Обрадовић заслужио упоређивање са једним од лица Гогољеве поеме „Мртве душе", али је заиста покушавао да се отресе посредника. „Веома вероватно", Обрадовић је писао Бонч-Брујевичу, „да ћемо добити много више кад будемо успоставили непосредан контакт”.

Захваљујући Бонч-Брујевичу купопродаја је на крају остварена на опште задовољство, иако је начин исплате од почетка забрињавао и совјетског директора. Не због евентуалних неправедности према Максимовићу, него због објективних околности. Како Бонч-Брујевич пише М. Обрадовићу: „Потребно је размислити на који начин да се изврши исплата суме... На жалост, до данас у Југославији немамо нашег посланства... Изволите нам указати како је боље урадити. Можда ћете одобрити да нам тај рукопис пошаљете дипломатском или препорученом пошиљком у Париз, на Југословенско посланство, с вашим налогом да се уручи опуномоћеном представнику нашег посланства, које би истовремено исплатило 1500 долара”.

Обрадовић је 27. децембра 1933. лично уручио рукопис службенику совјетске амбаседе у Паризу. Примајући рукопис благајна дипломатског представништва исплатила је доносиоцу 38.000 француских франака или око 125.000 тадашњих динара. Међутим, та погодба не би била успешна без подршке совјетских дипломатских и највиших југословенских државних функционера, који су успели да превазиђу постојећи међудржавни анимозитет.

Треба подсетити да је Москва од 1918. године на Југославију гледала као на „један од делова ланца империјалистичког Версајског система". У таквом политичком контексту совјетски амбасадор у Француској Валери-

јан Довгаљевски (1885–1934) обратио се југословенским представницима у Лиги народа. Њихове преговоре у писму Бонч-Брујевичу описује Мерле, помоћник Довгаљевског: „Друг Довгаљевски је у Женеви разговарао са сталним делегатом Југославије у Женеви (Константином) Фотићем о проблему Пушкиновог београдског рукописа. Фотић је одмах телефонирао министру спољних послова (Богољубу) Јевтићу и обећао другу Довгаљевском да ће се проблем решити”.

Још један повратак

Српски филолог Максимовић видео је у совјетском великодостојнику не само човека од кога зависи да ли ће добити хонорар него и интелектуалца

ПОПУЛАРИЗАЦИЈА ПУШКИНА, ЉЕРМОНТОВА, ГОГОЉА ИЛИ ТОЛСТОЈА ИМАЛА ЈЕ ПРОПАГАНДНЕ ЦИЉЕВЕ. ДОК ЈЕ ЧИТАЛА ПАТРИОТСКА ДЕЛА ПОСВЕЂЕНА ПОБЕДАМА РУСКОГ ОРУЖЈА НАД ШВЕЂАНИМА И ФРАНЦУЗИМА, МАСУ ЈЕ ОБУЗИМАО ОСЕЂАЈ ЉУБАВИ ПРЕМА ЊИХОВОЈ СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ОТАЏБИНИ.

који са њим дели љубав према уметности. У својим писмима он се њему обраћа као представнику свог круга, наиме – прави књижевне алузије, цитира Плутарха, Гогоља, Пушкина, Достојевског. Верује да је московском директору заиста интересант-

но оно на чему он тренутно ради: „Двадесет првог новембра наш народ обележава 100-ту годишњицу од рођења нашег највећег песника и друштвеног радника Јована Јовановића Змаја. Ја сам задужен да у Магици Српској држим предавање о њему као човеку и књижевнику”.

За разлику од њега, директор књижевног музеја ништа не пише о свом књижевном укусу, уметничким утисцима и инспирацијама. Од Максимовића он једино очекује да не испушта из руку „Свеске Всеволожског”. Међутим, Бонч-Брујевич разуме да мора да се прилагоди српском филологу који је њихову преписку схватао не само као пословни контакт него и као интелектуалну сарадњу двојице истомишљеника. Да би стекао поверење кореспондента, Бонч-Брујевич служи се прозаичним средствима. Наиме, он га моли да му пошаље своју слику, да му увек буде пред очима, док чита писма и пише одговоре.

Јован Максимовић је заиста био искрен у преписци. „Веома сам Вам захвалан”, пише он Бонч-Брујевичу пошто је добио од њега књигу о Гетеу, „Читав живот живим са Русијом, верујем у њу слично Достојевском... Богзна шта пишу о Русији, али ми тврдо знамо да ће Русија ускоро развити свој огроман, једини у свету потенцијал. Ово је потребно нама Словенима и читавом свету који се дави без спасилачког словенског и руског генија”.

Нема сумње да је Максимовићев однос према Русији одиграо одлучујућу улогу у враћању Пушкиновог рукописа у Русију. „Тужно ми је да се растајем са овом драгоценешћу. Али ипак се радујем да се манускрипт враћа отаџбини. Пушкинова душа осетиће олакшање”.¹

